

## Nieuws van het bleekveld te Zuylen

DOOR

J. G. N. RENAUD

Tegen de zuidwestgevel van het Slot Zuylen ligt heden ten dage een nagenoeg rechthoekig pleintje dat men – indien het zich langs een rivierdijk vertoonde – gevoelig een aanwas zou kunnen noemen. Zo'n stuk landaanwinning is uit de aard der zaak in de slotgracht van Zuylen niet erg waarschijnlijk en alleen al om deze reden heeft dit stukje grond de fantasie van velen danig beziggehouden. Het draagt al sinds onheugelijke tijden de naam 'bleekveld' en dit suggereert, dat hier eens de lingerie van bijvoorbeeld Belle van Zuylen te bleken heeft gelegen. Of misschien de fijne linnen hemdekens van Jacoba van Beieren in de laatste fase van haar leven, die zij met de heer Frank van Borssele sleet. Was Frank niet door zijn moeder in het bezit van Zuylen gekomen? Tja, ook de moerbeï die tegen de zuidwestgevel opgroeit zou volgens een geheiligde traditie immers nog door Jacoba geplant zijn. Een idyllisch lentetafreetje: Jacoba met haar Frank een boompje plantend.

Maar dat kan niet, protesteert de historicus, brommend in z'n baard. Het slot was rond 1420 al verwoest door de burgers van Utrecht en Frank heeft het nooit laten opbouwen. De romance tussen Jacoba en Frank begon pas jaren later!

Maar goed, wat zou er dan met dat bleekveld aan de hand kunnen zijn? De soms heel droefgeestig gestemde romanticus uit de 19de eeuw – en vraag mij vooral geen namen! – vermoedde in het bleekveld het gebeente van de velen, die in dagen van strijd om Zuylen gevallen waren en hier haastig ter ruste waren gelegd, geen oor meer hebbend voor het krijgsgewoel om de muren en de knallen van de donderbussen.

Weer anderen zagen voor hun geestesoog de jonkvrouwelijke bewoonsters van Zuylen dáár hun kruidentuintjes verzorgen en hun lelies plukken, of tijdens zoele zomeravonden, op een rustieke zodenbank gezeten, zoete liedekens aan hun luit ontlokken. Verzen vol weemoed en verlangen, of schalkse herderswijsjes.

Wat doet de archeoloog/bouwhistoricus met zulke uiteenlopende meningen? Hij gaat graven; hij kan trouwens niets anders dan het vorsend oog langs de muren laten glijden en graven. Dat is immers zijn specifieke benadering van het vraagstuk. Maar desondanks is hij niet altijd

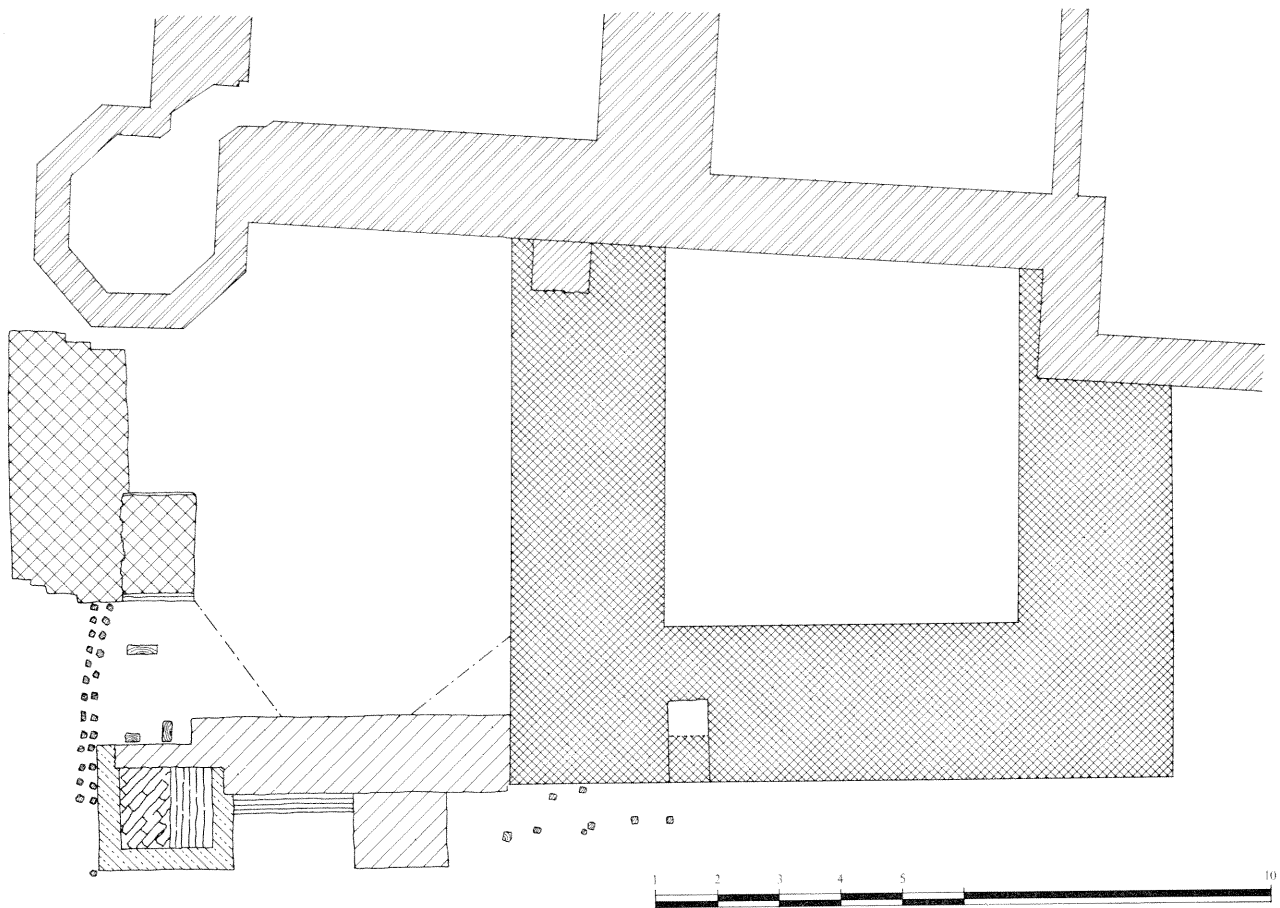
de grote vernielers, die zich van beplantingen niets aantrekt en zonder scrupules muurbloemen of herfstasters verspilt. De oplossing van het vraagstuk kreeg pas een kans toen binnen het kader van een restauratie de kleurige begroeiing plaats moest maken voor steigers en enig graafwerk mogelijk werd.

Bedoelde restauraties vingen in 1962 aan en omvatten aanvankelijk de gobelinzaal en de slangenmuur. Maar al spoedig bleek, dat allerlei vage vermoedens maar al te zeer realiteiten waren en grote, ingrijpende herstellingen onvermijdelijk zouden worden. Zo luidden dus uiteindelijk de boven aangeduide werkzaamheden een periode van restaureren in, die pas in 1986 kon worden afgesloten.

Het kasteel was reeds in 1951 door de eigenaar F. C. C. Baron van Tuyll van Serooskerken en zijn echtgenote L. A. Baronesse van Lynden in een stichting ondergebracht, hetgeen het verkrijgen van de nodige kredieten en subsidies aanmerkelijk vergemakkelijkte. Baron van Tuyll bleef een wakend oog op zijn voorvaderlijk huis houden en werd bovendien als president van de Stichting zeer direct bij het restauratieproces betrokken. Zijn grote belangstelling voor de geschiedenis van Zuylen maakte dat hij niet al te moeilijk deed toen de archeoloog zijn onderzoekende blik op Zuylen liet vallen.

De eerste verkenning op het bleekveld vond plaats in juni 1968; toen reeds werd het duidelijk, dat hier hoogst merkwaardige zaken aan de hand moesten zijn. Maar, hoe nieuwsgierig de waargenomen verschijnselen de betrokkenen ook maakten, een ingrijpend onderzoek kon redelijkerwijs beter worden uitgesteld, totdat de ommuring van het bleekveld aan restauratie toe was.

Deze gelegenheid bood zich pas aan in de zomer van 1981. Door het slopen van de kademuur kwamen heel wat gegevens aan het licht. Het bleek toen, dat de zuidoostelijke bekading geheel, en de zuidwestelijke voor de helft rustten op een veel oudere, zware fundering van ca. 2,50 m breedte, samengesteld uit rode baksteen van 29/29,5 × 14 × 7,5 cm. Een sleuf in de lengte-as van het terrein bracht de derde zijde van een middeleeuws bouwwerk aan den dag, dat binnenwerks rond 5 m. breed moet zijn geweest. De lengte van het vertrek liet zich he-



- Het z.w. deel van het bestaande slot.
- De fundering van de 13de-eeuwse toren.
- Zware fundering, aansluitende op de donjon. Hierop werd later de kademuur gebouwd.
- Vlijlaag van het muurwerk, aansluitend op de nw. hoektoren.
- Uitbouwteje; bestemming onzeker
- Fragment latere muur op grondslag van de oude donjon.

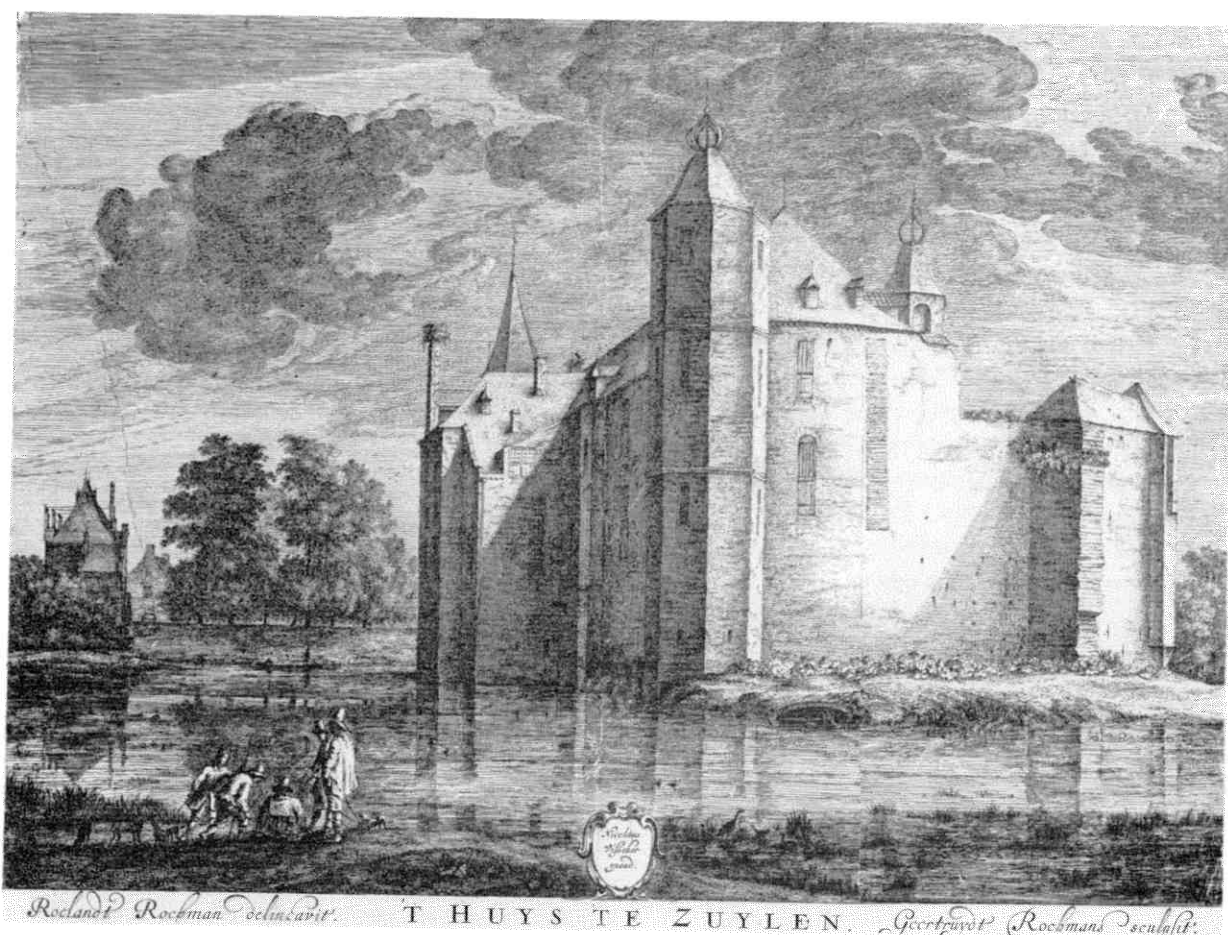
*Opm. J. G. N. Renaud; tek. R. G. Bosch van Drakestein.*

laas niet vaststellen, omdat de vierde zijde in de sleuf althans niet teruggevonden werd.

Het ziet er overigens naar uit, dat we hier met de fundering van een middeleeuwse woontoren te maken hebben. Wel een heel zware, verwant aan de vierkante donjon van Wijk bij Duurstede. Zonder enige twijfel behoorde deze toren tot het middeleeuwse Zuylen, dat in 1422 als verwoest wordt aangeduid. Om nu tot een betrouwbare datering van de bouw te komen, beschikt de hedendaagse bouwhistoricus gaarne over wat meer dan de vage historische gegevens, die naar de 2de helft van de 13de eeuw wijzen. Scherven van gebruiks-aardewerk, door de bewoners van de toren uit het raam gesmeten, kunnen hem hierbij heel goed op weg helpen. Maar die lieten zich helaas niet uit de vergraven grond bijeenrapen. De gracht om de toren is waarschijnlijk te vaak en te grondig schoongemaakt.

Een privaatkoker met afvoer naar de slotgracht is ook nog al eens goed voor scherven en keukenafval. Vlak bij de zuidwesthoek van onze donjon (woontoren) werd tot blijde verrassing van de onderzoekers zo'n privaatkoker teruggevonden. Maar, ook daar visten zij achter het net: geen mossel- of oesterschelpen, geen afgekloven botjes van wild en gevogelte, en ook geen scherven. Alleen de toegepaste baksteen bleef dus als hulpmiddel voor een datering over; de afmetingen van het bouw materiaal geven inderdaad aanleiding tot de opvatting, dat we met het oudste huis Zuylen, gesticht in de 2de helft van de 13de eeuw, te maken hebben.

Voorts wijzen de verschijnselen er op, dat de donjon grondig verwoest werd; bij de herbouw van Zuylen omstreeks 1520 heeft men de fundering waarschijnlijk met rust gelaten, omdat er kennelijk vage plannen waren dat mooie brede metselwerk te gebruiken om er nog wel



Huis Zuylen, gevel aan het 'bleekveld'; links de noordwestgevel. Gravure van Geertruydt Roghman, naar een tekening van Roeland.

eens iets op te zetten. Bovendien, de lagen verdwenen zo ver onder het grondwater dat het een onbegonnen werk geweest moet zijn om alles uit te slopen. Zulks lag niet erg in de gedachtingang van de middeleeuwer.

Bij de herstelling van de kademuur heeft de architect Ir. J. B. Baron van Asbeck gelukkig de noordwesthoek van de woontoren met de afvoer zijn eigen accent hergeven, zodat dit restje middeleeuws muurwerk alleen al door de afwijkende maat van de grote baksteen in het oppervlak van de ommuring voor de oplettende beschouwer gemakkelijk te herkennen valt.

Wat kan er nu met de noordwestelijke helft van het bleekveld – het linkergedeelte, wanneer men vanuit de tuin de zuidwestzijde van het slot in ogenschouw neemt – aan de hand zijn geweest? Aanvankelijk was daar ongetwijfeld water: een stukje slotgracht, dat de woontoren aan deze kant beschermde. Dat blijkt wel uit de grondprofielen ten noordwesten van de donjon. Maar vervolgens? De teruggevonden sporen maken het voor de onderzoeker geen eenvoudige zaak om vast te stellen, welke gedaantewisselingen hier hebben plaatsgevonden. Tegen de huidige noordwestelijke hoektoren werd een forse fundering vrijgelegd, wel omstreeks 195 cm breed.

Het formaat van de steen –  $23 \times 12 \times 6$  cm – belet ons helaas verband te leggen met de 13de-eeuwse woontoren. Het bouw materiaal vertoont daarvoor een te groot verschil in afmeting. Trouwens, de 13de-eeuwse toren is veel dieper gefundeerd. Terwijl hier nog maar een paar lagen aanwezig zijn, bevinden de onderste lagen daarvan zich zo diep onder het waterpeil – zelfs van de tijdens de werkzaamheden bemalen vijver – dat deze niet bereikt konden worden.

De opmerkelijke funderingsplaat buigt omstreeks 4,50 m uit de bestaande hoektoren rechthoekig om en bleek binnen de beschuttende grondlagen van het pleintje een stuk hoger bewaard gebleven. Door het aanbrenge van snijlagen – trapjes, zeiden de argeloze bezoekers – liep de breedte van het muurwerk terug tot  $\pm 1,70$  m. Een meter uit de binnenhoek houdt het plotseling op. Of er nog meer resten van deze muur onder het oppervlak verborgen liggen, moet een open vraag blijven. Er bood zich geen gelegenheid dit na te gaan.

Het brede baksteenplatform, aansluitend op de noordwestelijke hoektoren, heeft ongetwijfeld nog dienstgedaan als voeting voor de latere, 17de-eeuwse omkading. Om die tot aan de huidige zuidwesthoek van het plaatsje

te kunnen voortzetten, heeft men twee rijen palen geslagen, waarop aanvankelijk zware delen zijn bevestigd; zo kwam een houten fundering van ca. 40 cm breedte tot stand, waarop het metselwerk van de kademuur werd opgetrokken.

Vraag: van wanneer dateert die kademuur dan wel? De bekende en voor zeer betrouwbaar doorgaande tekening van Roeland Roghman uit 1646 alsmede de daarnaar vervaardigde gravure geven geen ommuring te zien, terwijl gravures uit het einde van de 17de eeuw die heel duidelijk – voorzien van een ijzeren hekwerk – uitbeelden. Verwarrend werkt, dat de bekende gravure van Hessel Gerrits uit 1612 in ieder geval een stukje noordwestelijke zijmuur te zien geeft. Misschien een voorganger van de kademuur uit de late 17de eeuw? De tekening van A. de Haan uit 1734 laat nog eens onweerlegbaar vaststellen, dat het bleekveld in zijn dagen bemurd was.

We zouden dit hele verschijnsel niet zo uitgebreid behandelen, indien niet tal van bevreedende sporen aan het licht waren gekomen. Zoals de opmeting demonstreert rust de kademuur links van de woontoren op een oudere, omstreeks 1,20 m brede fundering. Dit muurwerk vertoont halverwege de hoek een uitmetseling: de voeting van een zware steunbeer van  $1,50 \times 1,25$  m. Op de hoek tekent zich een nog onverklaarbaarder verschijnsel af: een uitgebouwd rechthoekig torentje (?) van – binnenwerks! – om en nabij  $1,80 \times 1,50$  m. Het westelijk uiteinde van de oudere muur langs het bleekveld van 1,20 m breedte diende nog een goede 40 cm uitgekapt te worden om die ruimte te kunnen opleveren. De drie overige wandjes om het kleine vertrek waren slechts 35 cm dik. De vloer bestaat uit een hoogst zonderling plaveisel, gedeeltelijk uitgevoerd in diagonaal gelegde baksteen op z'n plat.

Wat men met dit vertrekje heeft voorgehad blijft een raadsel. Misschien behoort men er het onderste, bevoerde gedeelte – de kloak – van een uitgebouwd privaat in te zien; er zouden dan twee verticale afvoerkanalen op uitgekomen kunnen zijn. Die zijn dan wel spoorloos verdwenen, zodat het gissen blijft.

Wat op de plattegrond nauwelijks tot uitdrukking komt: twee binnenhoeken langs de zuidwestelijke muur van het eertijds misschien overbouwde deel van het bleekveld naast de donjon waren ingevuld met driehoekige overkluizingen; ook hiervan ontgaat ons de bedoeling. Merkwaardig genoeg zijn op de gravure naar Roghman die licht gewelfde overkluizingen nog wel aangeduid en – zij het met enige moeite – terug te vinden even boven de waterlijn. De tekenaar moet ze dus nog wel degelijk opgemerkt hebben!

De afbeeldingen uit het begin van de 17de eeuw – Hessel Gerrits, Buchelius – geven nauwelijks enige informatie over de bouwkundige situatie van wat er daar architectonisch aan de hand is. Dat wil zeggen, hoe het er dan uitziet. De ontwikkeling blijft volstrekt onduidelijk. Er



*Opgraving 1968. Ontmoetingspunt van het westelijk deel van de ommuring bleekveld met de zuidwesthoek van de middeleeuwse woontoren. Hier tekent zich eveneens de driehoekige overkluizing af.*  
Foto A. I. J. M. Schellart.

kunnen tussen het tijdstip van de herbouw rond 1525 en 1646 – een tijdperk van 120 jaar! – heel wat wijzigingen hebben plaatsgevonden. De twee verticaal over het muurwerk lopende staande tanden – goed waarneembaar op de tekening van Roghman – vragen tevergeefs om een verklaring. De meest linkse vond zijn voortzetting onder het maaiveld in een muurtje van 97 cm breedte op de overgebleven voeting van de donjon. De onregelmatigheid in het muurwerk tekende zich klaarblijkelijk nog in de dagen van Jan de Beyer af en werd op grotske wijze weergegeven. Als onbegrepen detail, schijnt het. Bij de restauraties in de dagen van Marot zullen de sporen wel weggewerkt zijn. Van de staande tand rechts op de tekening van Roghman is zelfs onder het loopvlak niets meer terug te vinden.

Resumerende moeten we vaststellen, dat er vóór het midden van de 17de eeuw klaarblijkelijk nog heel wat gebeurd is aan de zuidwestzijde van het gebouw, dat voor de ontwikkeling van het huis Zuylen van ingrijpende betekenis geweest kan zijn. Tot op heden ontbreekt een verklaring voor alle aangetroffen verschijnselen en we moeten er in berusten vooralsnog geen sluitend beeld van de bouwkundige geschiedenis te kunnen ontwerpen.

Amersfoort, voorjaar 1986